



*Orgaan van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans”*

*Redactie: Parkstraat 44, Zaandam*

*Administratie: Jan Bestevaerstraat 2, Koog aan de Zaan*

Verschijnt 3-maandelijks

Maart 1973 No. 45

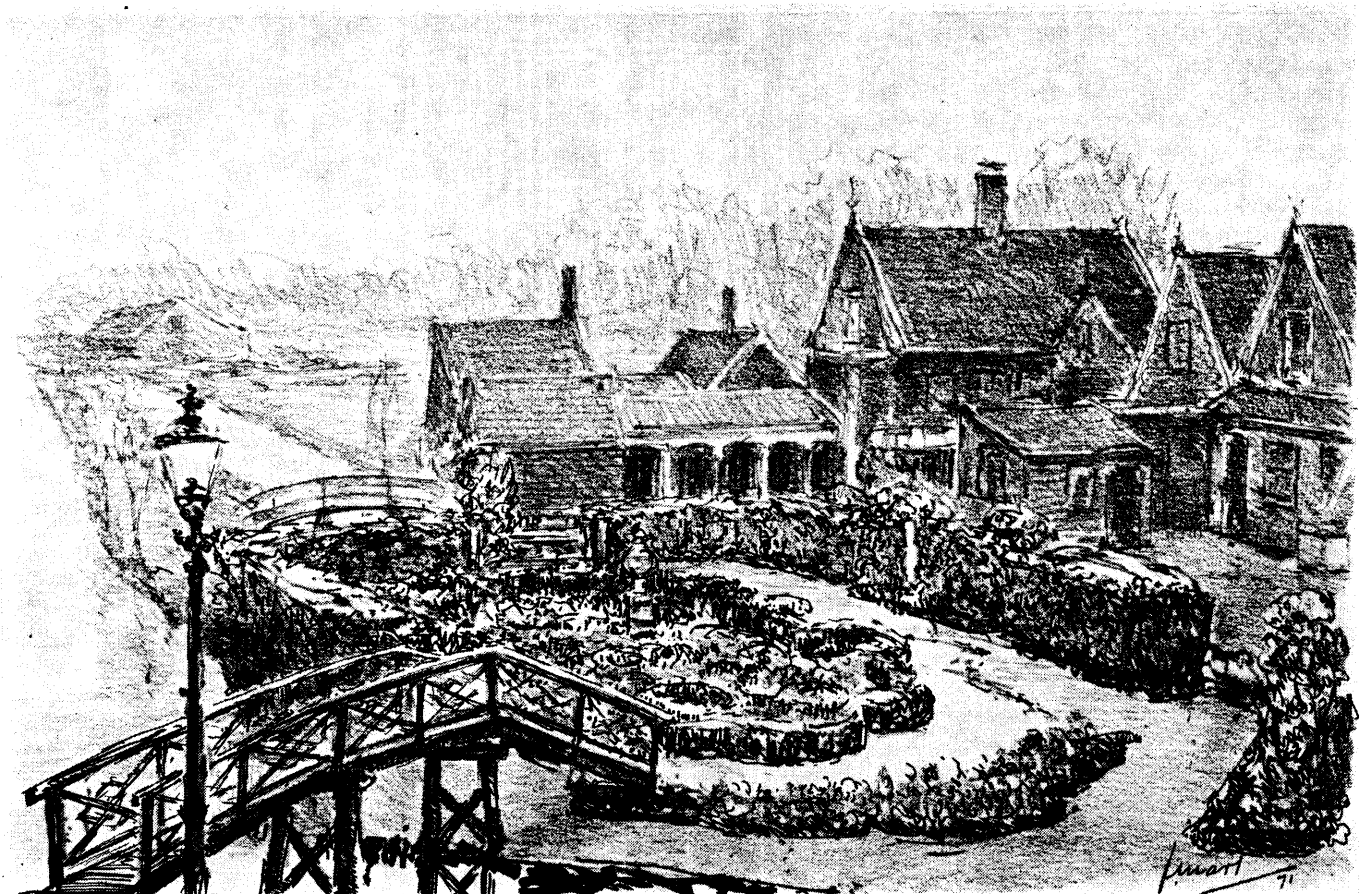
Met het schetsboek door de Zaanse Schans

## GESCHIEDENIS VAN DE TOT STANDKOMING II

De naar de Zaanse Schans overgeplaatste specimina van de Zaanse bouwkunst zijn alle volgens genoemd principe gebouwd. Alleen het weeshuis, hetwelk deel uitmaakt van het restaurant „de Walvis” heeft gemetselde voor- en zijgevels, terwijl ook twee andere objecten gedeeltelijk gemetselde voorgevels kregen. De andere panden hebben alleen een

bakstenen fundering met daarop muurplaten (balken van  $\pm 10 \times 25$  cm) waarop de vloerbalken werden gelegd. Deze balken worden meestal nog op diverse plaatsen ondersteund door bakstenen poeren.

De metselsteen die werd gebruikt is afkomstig van de oude objecten en werd schoongebikt voor dat ze opnieuw werd



gebruikt. Na verder schoonmaken om het werk en voegen werd een bevredigend resultaat verkregen, zij het niet meer met zulke dunne voegen als in vroegere tijden.

Van de funderingen werden de gedeelten in de grond gemaakt van beton. Voor de paalfunderingen werden soms sonderingen gemaakt. Afgezien van deze twee uit de laatste tijd stammende werkwijzen, werd geheel volgens vroegere methoden gewerkt. In de woningen maakt alleen de zogenaamde natte cel een uitzondering op de vroegere indeling en inrichting om de bewoonbaarheid naar de huidige normen te bewerkstelligen. De restauraties vergden dan ook veel studie en tijd van voorbereiding. Bovendien eisen zij van de timmerlieden grote vakbekwaamheid.

Om de ontwikkeling van het restauratieplan te vereenvoudigen en de werkelijkheid zoveel mogelijk te benaderen, worden de te restaureren panden meestal in hun geheel van de oude plaats overgebracht naar een fundering in de Zaanse Schans. Aldaar wordt het pand balk voor balk en plank voor plank onderzocht en zonodig vernieuwd.

### Het overbrengen van de panden

Het overbrengen van de panden geschiedde op de meest uiteenlopende wijzen: op een wielstel verbonden aan een onder de woning gebracht stalen gebindte, tussen twee kraanwagens, op een diepladder of per boot.

Geen van de tot dusverre verrichte transporten leverde moeilijkheden op. Voor de restauraties moet – zoals destijds – het beste voorhanden grenehout gebruikt worden. De vroeger gebruikte en dus ook nu benodigde houtmatten zijn niet meer verkrijgbaar in buitenlands gezaagd hout. Ook in Nederland worden deze matten meestal niet meer gezaagd, zodat men dikwijls gebruik moet maken van redwood voor het weeg(= muur)hout en oregon-pine voor het skelet.

De skeletten van de woningen bestaan uit spanten van staanders en een ligger, meestal door korbelen gesteund, koud op de vloer gesteld boven de vloerbalken. De korbelen zijn soms met houtsnijwerk versierd of sierlijk gevormd. De spanten zijn soms wel met een kleine pen met de ondergelegen vloer en balklaag verbonden. Wanneer deze portalen gesteld zijn, worden zij aan de lange zijden van het gebouw verbonden door een balk, het zogenaamde wurmt. Deze dient, behalve voor de verbinding van de spanten, tot aanzet van het dak en geeft steun aan en verbindt de dakspanten.

De kaspanten staan veelal boven de stijlen op het wurmt. In de oudste panden, van begin 17de eeuw worden nog kromgegroeide eiken stammen aangetroffen, zogenaamde eikenkrommers, die als kaspant werden gebruikt.

Het verband wordt in de woningen gebracht door de weeg. Meestal is dat een getrapte (dakspansgewijze gelegde) weeg van horizontale delen in de stijlen ingelaten; de weegdelen zijn meestal  $\pm 3$  cm dik en variëren in breedte van 20 tot 30 cm, hetgeen een aantrekkelijk beeld oplevert.

Voor de eindgevels wordt staand hout aangetroffen, dat met messing en groef c.q. veren in elkaar past. Bij de restauratie wordt bij de getrapte weeg een pikdraad tussen de delen aangebracht, terwijl deze delen eveneens op de oude wijze aan elkaar worden „genaaid” met gesmede spijkers, op afstanden van ongeveer één voet.

Verdiepingspanden kwamen bij deze houtbouw niet veel voor.

In de Zaanse Schans is thans één voorbeeld van een houten verdiepingpand aanwezig. De spanten van de bovenverdieping staan koud op de verdiepingvloer boven de portalen

van de benedenverdieping, zoals dit voor de laagbouw op de begane grond geschiedt. Ook hier wordt het verband door de weeg verkregen.

Enkele belangrijke en karakteristieke onderdelen van deze houtbouw zijn nog:

- de makelaars in de topgevels
- de deurkalven boven de entrees en
- de in dit soort panden voorkomende tegelschoorstenen.

### Makelaars en deurkalven

De makelaars maakten oorspronkelijk deel uit van het skelet. In latere jaren niet meer, omdat men in de topgevel ramen wenste aan te brengen. Zij werden daarom ingekort en liepen naar beneden nog maar weinig door. Het boven de kap uitstekende deel was rijk versierd en had veelal een symbolische betekenis.

De kurketrekker-makelaars zijn er het meest typische voorbeeld van: zij worden daarom in de Zaanse Schans ook veel aangetroffen.

De deurkalven – bovendorpels van toegangsdeuren – bevatten veelal houtsnijwerk waarin het bouwjaar en de symbolische voorstelling van de naam of het beroep van de bouwheer werden vermeld.

Tot slot vragen de tegelschoorstenen de aandacht.

Deze smuigers of schouwen, dikwijls opgetrokken van beschilderde tegels (bijbelse voorstellingen e.d.) gaven aan het interieur van de woning een rijk aanzien.

In sommige panden wordt zelfs wel meer dan één tegelschoorsteen aangetroffen, waarvan de kleuren van de tegels verschillen (blauw en paars).

Allen reeds de oriëntatie omtrent hetgeen aan tegelschoorstenen werd gemaakt en nog aanwezig is, vergde uitvoerige studie, die is neergelegd in een documentatie ten behoeve van de architecten die de restauratiewerken voorbereiden. Zij op hun beurt leggen hun ervaringen bij deze restauratie van de oude houten huizen vast ten behoeve van het nageslacht en van belangstellenden.

### Bestuurlijke en financiële aspecten van de Zaanse Schans

Het bestuur van de stichting „de Zaanse Schans” wordt gevormd door vertegenwoordigers van de acht Zaanse gemeenten, die de stichting in het leven riepen. De Zaanse streek – bekend om zijn vele gemeenschappelijke regelingen – had geen moeite om ook op dit punt – het voor het nageslacht bewaren van oud cultuurbezit – tot samenwerking te komen.

De gemeenten, die in deze samenwerken, betalen gedurende 15 jaar een bijdrage per inwoner om een gedeelte van de stichtingskosten van de Zaanse Schans te kunnen dekken. De rijksoverheid heeft zich verplicht om 35% van die stichtingskosten te betalen. Het bestuur van de provincie Noord-Holland, dat het plan voor de Zaanse Schans ook een warm hart toedraagt, betaalt ook een niet onaanzienlijk deel van de stichtingskosten.

Uiteindelijk komt van particuliere zijde en van de Zaanse industrie een bijdrage, welke die van het provinciaal bestuur ruim overtreft en die reikt naar het niveau van de gemeentelijke en rijksbijdragen.

Voor het stichtingsbestuur is het uiteraard verheugend, dat van particuliere zijde – hierbij speciaal te noemen de Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans – zoveel financiële steun wordt ontvangen om het werk in de Zaanse Schans te kunnen realiseren. Het bestuur van de stichting levert dan

ook niet veel bestuurlijke problemen op. Er is in het bestuur – dat bestaat uit gemeentebestuurders en een secretaris-ambtenaar – dan ook meestentijds eenstemmigheid over de te nemen beslissingen. Voor de besluiten in het technische vlak kan worden beschikt over adviezen van een aantal deskundige architecten, die tezamen met een aantal bestuursleden en een architect van de rijksdienst voor de Monumentenzorg, een bouwcommissie vormen die alle bouwactiviteiten begeleidt.

Nu de eindfase van de afbouw van de Zaanse Schans meer en meer in zicht komt en de recreatieve mogelijkheden meer aan het licht treden, richt het bestuur zijn aandacht thans in belangrijke mate op dat aspect. Het is begrijpelijk dat de instandhouding van het Zaanse buurtje niet alleen bekostigd kan worden uit de opbrengst van de verhuurde woningen en bedrijfsgebouwen. De toeristen zullen via entreegelden voor musea en dergelijke de stichting in staat moeten stellen haar taak blijvend te vervullen.

---

## Verknochtheid aan de goederen der voorouderen

**Van ons betreurde bestuurslid Notaris P. T. Smit hadden wij nog het volgende artikel in portefeuille**

Enkele jaren geleden verscheen bij Kruseman's Uitgeversmaatschappij N.V. te 's-Gravenhage een herdruk van het befaamde, uit 1794 daterende, werk van Adriaan Loosjes, Beschrijving van de Zaanlandsche dorpen. Een kostelijk boek, dat ieder, die zich voor de Zaanstreek en zijn inwoners interesseert, zeker gaarne zal bezitten. De prijs (f 39,—) is niet gering, maar als men bedenkt, dat het hier een facsimile uitgave betreft, waarvan alle 356 bladzijden tezamen met een achttal tekeningen en een uitslaande kaart fotografisch zijn gereproduceerd en aldus weder op fraai, enigszins getint, papier zijn afgedrukt, terwijl de oplage uiteraard beperkt is gebleven, dan is dit toch eigenlijk niet zo veel.

Dat alles zou evenwel niet voldoende zijn om van de herdruk dezer Beschrijving, die inmiddels bij de uitgever alweer is uitverkocht, thans nog melding te maken, ware het niet dat wij in het „aanhangsel”, dat de zoon van de schrijver aan het werk van zijn vader toevoegde, een typering van de Zaankanters vonden, die naar het ons voorkomt ook thans nog voor menig een onverkort van kracht is. Sprekende over der vaderen goed en de waarde „zo des geërfden als des gewonnen Gelds” zegt hij het volgende:

„Bij dit woord Geërfden schiet mij eene bijzonderheid te binnen den Zaankanters misschien in een veel grooter maate eigen, dan anderen onzer Landgenooten – te weten eene sterke Zucht tot en eene onlosmaakelijke Verknogtheid aan de Goederen der Voorouderen. Huizen, Huisraad, Kleederen, met één woord alles wat van deezen weleer bezeten of gebruikt werd, heeft bij de meesten hunner, uit dien hoofde, eene bijzondere waarde. Noode stapt men van 't Vaderlijk Huis af; ja men vindt 'er (schoon dit geval zeldzaam is,) die 't zelve, met den meesten toestel, in den ouden stand bewaren, schoon het Huis niet bewoond worde, of die, ter berging des Voorouderlijken Huisraads, een bijzonder Huis houden. Dit openbaar te verkoopen is de Zaankantische Vrouwen zeer tegen de borst; wegschenken komen zij veel gereeder toe –. Men pleeg bijkans nimmer Huisraadverkoopingen te hebben, dan van Boedels, door verre Vrienden geërfd.”

Tot zover de schrijver.

Is het niet deze „zucht tot behoud” en de erkenning van de waarde van hetgeen onze voorouders ons aan de Zaan hebben nagelaten, die tot het stichten van de Zaanse Schans hebben geleid? Mogen velen, die deze waarde – met Loosjes, vader en zoon – erkennen, daarvan ook in hun bijdrage aan het werk onzer vereniging doen blijken.

---

## Stichting en vereniging

Het leek ons goed, om vooral voor onze nieuwe leden weer eens een uiteenzetting te geven over de instellingen, die zich met de opbouw van „de Schans bemoeien.

De **Stichting** Zaanse Schans is opgericht 1 oktober 1961 door acht Zaan gemeenten n.l. Assendelft, Koog aan de Zaan, Krommenie, Westzaan, Wormerveer, Zaandam en Zaandijk. Als doel werd omschreven de bevordering en totstandkoming van een typisch Zaanse Woonbuurt op een gebied in het uitbreidingsplan „Zaanse Schans” van de gemeente Zaandam.

Bovengenoemde raden benoemden één lid voor het bestuur van de Stichting.

Verder benoemde elk één lid: de Stichting tot het bevorderen en documenteren van Zaan Schoon; de Vereniging „de Zaanse Molen”; de Vereniging tot instandhouding en uitbreiding de Zaanse Oudheidkundige verzameling Jacob Honig Jansz. Junior” en de Kamer van Koophandel. Verder zijn er enkele adviserende leden.

Onder leiding en verantwoordelijkheid van dit bestuur, waarin in de loop der jaren vanzelfsprekend persoonswisselingen optraden, is de bouw van de Zaanse Schans verricht. De **Vereniging** Vrienden van de Zaanse Schans is eveneens opgericht in 1961.

Tijdens de oprichtingsvergadering van de Stichting, kon worden medegedeeld, dat er reeds 61 leden waren.

Als doel werd toen reeds genoemd het maken van propaganda en het bieden van financiële steun.

Ter meerdere publiciteit zou een mededelingenblad 6 x per jaar verschijnen, hetwelk later is geworden en tot nu toe geldend, 4 maal per jaar.

Het eerste bestuur werd gevormd door zes leden uit Westzaan, Wormerveer, Zaandam en Zaandijk.

Van het orgaan „Anno 1961” zijn reeds 44 nummers verschenen; de leden ontvangen het blad gratis.

Wat de financiële steun betreft, in totaal is bijna f 100.000,— aan het werk van de Stichting bijgedragen en de laatste jaren vormen deze bedragen een gewaardeerde bijdrage aan de jaarlijkse exploitatie-rekening van de nu reeds bestaande panden.

## GOED JAARS ENDJES

*Voorheen bouwde men als men een goed jaar in zaken had, weer een eind aan de (bonten) woning.  
Zulk een verlengstuk noemde men een „Goedjaarsend”.*

### \* Beplanting Nieuwe Parkeerterrein

Om het nieuwe parkeerterrein ten oosten van de Schans wordt een groensingel aangelegd. Met de Dienst Gemeentewerken van Zaandam is hiertoe een overeenkomst gesloten. Ongeveer 2000 bomen en heesters worden geplant. De daartoe vastgestelde lijst vermeldt o.m. de zwarte els; berk; abeel; meidoorn, maar ook de gelderse roos, krentenboompje en wilde liguster.

### \* Brug Zeilenmakerspad

In het verlengde van het Zeilenmakerspad wordt een ophaalbrug gebouwd, naar het model van een brug bij het Alkmaardermeer. Bezoekers die per auto komen zullen dus in de toekomst, via deze brug de Zaanse Schans binnenkomen.

### \* Pakhuis „De Lelie”

Aan dit Pakhuis wordt nu ook al gewerkt. Opdracht heeft de firma Holleman uit Santpoort. Het komt eveneens in het verlengde van het Zeilenmakerspad, dus aan de weg van het parkeerterrein naar de Zaanse Schans.

---

## BERICHTEN

### Contributie betalen per accept-girokaart

In deze maand zijn de accept-giro kaarten naar onze leden afgezonden. Vriendelijk verzoekt het bestuur om ook van de nieuwe penningmeester de taak te verlichten door bij ontvangst even te tekenen, en op te zenden. Wilt u niet vergeten het **eigen gironummer** in te vullen?

### Opbergmap voor het orgaan

Speciaal van belang voor onze nieuwe leden is dat er een map verkrijgbaar is om de nummers van ons orgaan in te bewaren.

Een bijzonderheid hierbij is nog dat hij is gemaakt van z.g. Zaanse Bord, vervaardigd in de laatste papiermolen ter wereld: „De Schoolmeester”. Hij is verder fraai bedrukt.

De prijs is f 5,—; franco per post f 6,—. Te bestellen bij B. IJskes, Zonnewijzerspad 6, Zaanse Schans, Zaandam (postgiro 626379).

### Plaatwerken

Eveneens ten bate van de kas van onze Vereniging zijn verkrijgbaar bij de heer IJskes: afbeelding van de Koopmanshuizen, nl. het Noorderhuis en d’Mol. Prijs f 4,— franco per post f 5,— en verder is de z.g. Molenplaat er weer (gekleurd) afbeelding van „De Huisman”, „De Poelenburg” en „De Kat”. Prijs f 3,50 (afgehaald).

## Oude nummers Anno 1961

Wij zijn nog in het bezit van oude nummers van ons orgaan, en wel nrs. (12 + 13), 14, (18 + 19), 20, 21, 22, 23, (24 + 25), 26, 28, 29, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43 en 44. Prijs f 0,50 per stuk, dubbele nrs. f 1,—. Portokosten f 1,50 per zending. Te veel betaalde porto wordt teruggegiereerd. Postgiro 626379 t.n.v. 2e secr. B. IJskes, Zonnewijzerspad 6, Zaanse Schans, Zaandam

---

## NIEUWE LEDEN

Van deze plaats af heten wij zestien nieuwe leden van harte welkom.

### Assendelft

Hr. C. Tuyn

### Amsterdam

Mevr. A. M. van Schaik-Ero

### Bussum

Mej. A. C. Honig

### Gorinchem

Drs H. M. den Uyl

### Haarlem

Dir. Planol. Dienst  
Prov. Nrd. Holland  
Hr. F. Haafkens

### Koog a.d. Zaan

Hr. B. Jonkers

### Krommenie

Hr. W. B. de Moor

### Landsmeer

Hr. J. Kooyman

### Voorschoten

Hr. H. Reidsma

### Zaandam

Hr. H. v. d. Zanden  
Hr. J. Joosten  
Mej. K. de Witte  
Mevr. M. J. Stolp-de Groot  
Mevr. Nijntjes-Bakker

### Zaandijk

Mevr. A. Been-van Rijn

---

## HET BESTUUR VAN DE VERENIGING IS ALS VOLGT SAMENGESTELD

Ads Bouman, Parkstraat 44, Zaandam (voorz.).  
R. de Hoog, J. Bestevaerstr. 2, Koog a. d. Zaan (secr.).  
J. Benjamin, T. Slagterstr. 1, Westzaan (penn.).  
B. IJskes, Zonnewijzerspad 6, Zaandam (2e secr.).  
J. Kaal, „de Zoeker”, Kalverringdijk, Zaandam post Wormer (archivaris).  
D. de Boer, J. Evertsenstraat, Wormerveer (comm.).  
J. Vercouteren, Weverstraat 77, Krommenie (comm.).

---

## Vereniging „Vrienden van de Zaanse Schans”

Goedgekeurd bij K.B. van 16 augustus 1967  
Secretariaat: R. de Hoog, J. Bestevaerstr. 2, Koog a/d Zaan  
Penningmeester: J. Benjamin  
T. Slagterstraat 1, Westzaan  
Postgiro 742899 ten name van:  
Penningmeester Ver. Vrienden van de Zaanse Schans,  
Westzaan

---